

METODOLOJİK ÇOĞULCULUKTA YENİ BİR YÖNELİM: ÇOKLU BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM*

Veli Batdı¹

Öz

Bu çalışmanın amacı metodolojik çoğulculuk kavramından yola çıkarak Gestalt'ın bütüncül kuramındaki parça-bütün ilişkisi ile yapılandırmacılık kuramını temel alan çoklu bütüncül yaklaşım modelini tanıtmak ve konuyla ilgili olarak özellikle araştırmacılarda bu noktada bir farkındalık yaratmaktır. Çoklu bütüncül yaklaşım farklı analiz programlarının kullanılmasıyla nicel ve nitel yöntemlerin bir bütüncül anlayış çerçevesinde bir arada kullanılarak daha kapsamlı, geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşılması olarak açıklanabilir. Bu yaklaşım bağlamında öncelikle araştırılmasına karar verilen konuyla ilgili mevcut bilgilere ulaşılması gerekmektedir. Seçilen konunun ilgili alanyazındaki eksik yönlerini bulmak ve yapılacak araştırmaya orijinallik katmak amacıyla meta-analiz, mega-analiz, doküman analizi vb., farklı yollarla ulaşılan bilgiler ön-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. İkinci aşamada son-bütüncül bilgi olarak ifade edilen ve araştırmada yeni uygulamaların yapılmasını gerekli kılan süreçte ulaşılan bilgiler mevcut eksikliği gidermeye katkı sağlayacak nitelikte olmaktadır. Üçüncü aşamada ise farklı yöntemlerle ulaşılan ön-bütüncül ve son-bütüncül verilerin bir çatı altında sentezlenerek genel ve kapsamlı bir sonuca ulaşılması hedeflenmektedir. Çoklu bütüncül yaklaşımın bütüne ulaşmada kullanılan bir model olarak sağlam ve güvenilir süreç ve sonuçlar ortaya koyma ve bütüncül bir perspektifle olaylara bakma noktasında alternatif bir yaklaşım olabileceği belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: çoklu bütüncül yaklaşım, yeni bir yönelim, ön-bütüncül bilgi, son-bütüncül bilgi.

Sosyal
Bilimler
Dergisi
Sayı:50

A NEW TREND IN METHODOLOGICAL PLURALISM: MULTI-INTEGRATED APPROACH

Abstract

This study aims to introduce multi-integrated approach based on the whole-parts relation of Gestalt's Holistic theory and on constructivist approach inspired by the term of methodological pluralism in. Creating awareness in researchers regarding the multi-integrated approach is also the aim of the study. The related term can be defined as using various analysis programs and combining both qualitative and quantitative results within the framework of an integrated approach in order to achieve more comprehensive, valid and reliable results. In the context of the multi-integrated approach, existing information about the related subject is needed to be achieved. Various processes such as a meta-analysis, a mega analysis, a document analysis, etc., are to be used at this stage to find the missing points of selected subject and to include originality in the study which of all this found information is called as pre-integrated information. The following second phase called post-integrated information includes a process to conduct new applications. Post-integrated information should be achieved on the qualities that will contribute to address the current lack. In the third stage, it is expected to reach general and comprehensive results by synthesizing the data of pre and post-integrated information. Multi-integrated approach may be specified as an alternative approach on the matter that it can both achieve healthy and reliable results and supply a holistic perspective.

Keywords: multi-integrated approach, a new trend, pre-integrated information, post-integrated information

* Bu çalışma Antalya'da düzenlenen "7th International Congress on New Trends in Education" (13-15 May, 2016) adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yrd. Doç Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, M. R. Eğitim Fakültesi, veb_27@hotmail.com

Giriş

Günümüzde bilimsel alandaki çalışmalar değerlendirildiğinde araştırmacılar ve uzmanlar tarafından önemine ve gerekliliğine değinilen konulardan biri metodolojik çoğulculuktur. Hem nitel hem de nicel yöntemin tek çalışma çatısı altında birleştirilmesine dayanan bu tarz araştırmalarda her iki yöntemin de uygulanmasının belli avantajları olduğundan söz etmek mümkündür (Schroder, 2012). Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin farklı paradigmlar üzerine kurulu olduklarını ancak yapılan en büyük yanlışın bu iki yöntemi kıyaslayarak “iyi” veya “kötü” yorumlarında bulunmak olduğunu belirtmişlerdir. Hâlbuki iki yöntemin de gerçeğe farklı pencerelerden bakma imkânı sunduğunu vurgulayarak önemli olanın her ikisinin de araştırmalarda etkili ve yaratıcı kullanılabilmesi olduğunun altını çizmişlerdir. Dolayısıyla nitel ve nicel yöntemlerin, araştırmaların perspektifini genişlettiği ve araştırma verilerine zenginlik katarak güvenilirliği ve geçerliliği etkilediği belirtilebilir. Greene’ye (2007; Akt. Schroder, 2012) göre metodolojik çoğulculuk anlayışındaki çalışmalar, tek bir epistemolojik gözün farklı açılardan bakmasıyla görüş alanına takılanları değil; farklı gözlerle görülenler arasındaki diyalogu içermektedir. Ayrıca farklı yöntemlerin değişik ve ayırt edici özelliklere sahip olabildiğini ancak bu niteliklerin yapısal olarak bağdaşmayan nitelikler olmadığını belirtmiştir.

Bazı araştırmalarda çoğulcu yaklaşıma doğru bir yönelim olduğu belirtilmiştir. Bu durum farklı yapı ve kültürdeki toplumların bir arada yaşamının yararları bilinciyle aynı çadır altında yaşamayı tercih etmelerine benzetilmiştir. Çoğulcu metodolojik anlayış özellikle son zamanlarda yayılma göstererek sosyal alanlar gibi bazı alanlar tarafından da tam destek bulmuştur (Lamont ve Swidler, 2014). Creswell, Plano Clark, Gutmann ve Hanson’ın (2003) karma yöntem (mixed method) olarak belirttiği kavram; bir araştırma sürecinde nitel ve nicel yöntemin eşzamanlı veya sıralı olarak kullanması ile verilerin ortak bir bütüne dönüştürülmesi sürecini kapsamaktadır. Aynı kavram Johnson ve Onwuegbuzie (2004) tarafından bir araştırmacının farklı yöntemleri tek bir çalışma altında birleştirmesi şeklinde ifade edilmiştir. Aslında çoğulcu metodoloji, nicel ve nitel yöntemlerin bir bütüncül anlayış çerçevesinde ve farklı programlar (Meta-analiz, Maxqda, Nvivo, SPSS) desteğiyle bir arada kullanılarak daha kapsamlı, geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşılması olarak tanımlanabilir. Bu noktada çoğulcu metodolojinin çoklu bütüncül metodoloji olarak adlandırılmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. İlgili yaklaşımın bu şekilde isimlendirilmesi farklı gerekçelere dayandırılabilir. Öncelikle çoklu/karma yaklaşım (multi-method/mixed method approach/methodological pluralism/integrated approach) olarak ilgili alanyazında (Bamberger, 2012; Fink, 2013; Schiffman, 1990; Krathwohl, 1993; Gilgun, 1999; Morse ve Chung, 2003; Reich, 2010; Barg vd., 2006; Trochim, Marcus, Mâsse, Moser ve Weld, 2008; Laundry ve Banville, 1992; Palak ve Walls, 2009) karşılaşılan bu kavramın mevcut çalışmada bahsi geçen kavramı tam olarak karşılamadığı düşünülerek, bunun yerine tek veri kaynağının yeterli olmadığı, sonuçların ayrıntılı açıklama gerektirdiği ve çalışmanın birçok aşamayı içeren kapsamda olduğu durumlarda kullanılan ve bütün sonuçların birleştirilmesi anlayışına sahip “çoklu bütüncül yaklaşım” kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bu şekilde hem nitel hem de nicel verilerin bir arada sunulması sağlanmış olabilecektir. Daha

büyük örneklem grupları üzerinden çalışmaların yürütülmesini içeren ve bu sebeple de genellenebilir nitelikte olan nicel yöntemin yanı sıra daha küçük örneklemler ancak daha ayrıntılı incelemeler yapılabilen nitel yöntemin de işe koşulması nitelikli ve kapsamlı çalışmaların oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir. Diğer yandan çoklu bütüncül yaklaşımdaki “bütüncül” kelimesinin de bu kavrama ayrı bir anlam kazandırdığı belirtilebilir. Aslında Gestalt’ın bütüncül anlayışını esas alan bu kavramın farkı, çeşitli şekillerde (nitel ve nicel veri kaynakları ile farklı analiz programları aracılığıyla) elde edilen araştırma sonuçlarının tek çatı altında birleştirilerek sunulmasını sağlamasıdır. Dolayısıyla “çoklu bütüncül” kavramının aslında kelime anlamıyla düşünülen yeni yönelimi açıklar nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Çoklu bütüncül yaklaşımın detaylarına bakıldığında farklı yöntemler ve programlar aracılığıyla ulaşılan verilerin ortak bir payda altında toplanarak bir bütünlük sunması şeklinde yorumlanabilir. Bu aşamada çoklu bütüncül yaklaşım Piaget, Bruner, Vygotsky, J. Dewey, Gestalt ve Glasersfeld’in öncü oldukları yapılandırmacılık (son zamanlardaki adıyla yapılandırmacı/bütünleştirici) öğrenme kuramına dayandırılabilir. Sahip olunan mevcut bilgiden yola çıkarak yeni bilgiye ulaşma ve öğrenilen yeni bilgilerin eskileriyle birleştirilmesi üzerine kurulu olan bu kurama dayalı olarak bir konuyla ilgili yapılacak bir araştırmada, öncelikle o konuya yönelik mevcut bilgiye ulaşmak gerekmektedir. Bu nokta mevcut araştırmanın özgünlüğü ve orijinalliği açısından son derece önemlidir. Nitekim alanyazında yürütülmüş çalışmalarda, araştırma konusuyla ilgili mevcut durumun incelenmesini içeren analizler yapılarak konuyla ilgili eksik yönün belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalara rastlanmamıştır. Ayrıca çoklu bütüncül yaklaşımın yapılandırmacı anlayışla örtüşen diğer bir yönü Piaget, Vygotsky, Bruner, Gestalt ve Dewey pragmatik felsefeye dayalı ileri sürdükleri görüşlerdir. Bu ünlü düşünürlerin yaşamın sürekli değiştiğini ve bu nedenle her şeyin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmeleri çalışmanın temel dayanağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla birey sosyal yaşantıları sürecinde daha önce öğrendiği bilgileri hem olay ve durum, hem de bireyin kendisi değiştiği için kullanamayabilir ve yeniden yapılandırması gerekebilir. Bu nedenle birey değişen bilgiye ilişkin yeni şema, kuram ve yaşantılar oluşturup bunları öncekilerle birleştirir. Tekrar yeni yaşantılar geçiren bireyde mevcut bilgiye ilişkin denge bozulunca birey yeniden şema ve kuramlar oluşturur ve bu süreç sürekli tekrar eder. Ancak bu noktada önemli olan yeni bilgiyle karşılaşan diğer bir deyişle dengesizlik yaşayan bireyin bu durumda kendisindeki eksikliği ve yanlışlığı belirleyerek sorunu gidermeye çalışmasıdır. Tam da bu noktada eğitim açısından önemli olanın bilgiden ziyade onu elde etme yolunun olduğu anlayışı dikkat çekmektedir (Sönmez, 2008). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında açıklanan ve hakkında farkındalık yaratılmaya çalışılan çoklu bütüncül yaklaşımın, bilimsel araştırmalarda amaçlanan bilgilere nasıl ulaşıldığını içeren yeni bir yaklaşım olması nedeniyle son derece önemli ve gerekli bir konu olduğu belirtilebilir. Bu noktada akademik anlamda yapılan çalışmalarda bilgiye ulaşırken kullanılan yaklaşım ve yöntemlerin de yenilenmesi ve çoklu bütüncül yaklaşım gibi farklı ve yaratıcı fikirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında farklı veri kümelerinden elde edilen bilgilerin birleştirilmesi ve bütüne ulaşmasındaki en temel amaç kapsamlı, nitelikli, bilimsel içerikli

ve bütüncül bilgiye ulaşmaktır. Bu durum belirli süreçleri gerekli kılmaktadır. İlgili süreç bulgular bölümünde detaylandırılarak açıklanmıştır. Diğer yandan çalışmanın çoklu bütüncül yaklaşım bağlamındaki temel amacı, bütüne ulaşırken ilgili araştırmanın alt-amaçları doğrultusunda ilerlemektir. Diğer bir anlatımla, yapılması düşünülen çalışmada ulaşılması düşünülen bütünlüğün kapsamı ilgili çalışmanın alt amaçları ölçüt alınarak belirlenmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, çoklu bütüncül yaklaşım konusunu detaylandırmak ve okuyucuda bu kavrama ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla bu konuya ilişkin ulusal ve uluslararası kaynakların taranmasını kapsamaktadır. Yapılan taramalarda metodolojik çoğulculuk, karma yöntem, holistik yaklaşım, bütüncül yaklaşım, vb. ifadeler ile bunların İngilizcedeki karşılıkları anahtar kelimeler olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın kapsamı ve genel sonuçlara ulaşması hedefi ile mevcut konu taramasında yıl aralığı belirtilmeyip olabildiğince fazla çalışmaya ulaşılması düşünülmüştür. Kavramsal boyuta dayalı bu çalışmanın verileri doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Doküman analizi, bir araştırma problemine yönelik farklı kişiler tarafından ve farklı zaman dilimlerinde oluşturulan kaynaklar ve dokümanların değerlendirilmesini mümkün kılan bir analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bağlamda mevcut çalışmada yerli ve yabancı kaynaklar taranarak çoklu bütüncül yaklaşıma dayalı bütün bulgular paylaşılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın deseni olarak kuram oluşturmadan yararlanılmıştır. Holistik yaklaşım olarak da algılanan kuram oluşturma (Wilson ve Hutchinson, 1991), gerçek yaşam bağlamındaki bir fenomen üzerine kuruludur ve bu nedenle de mevcut teorilerden farklı olarak yeni teoriler oluşturma potansiyeli içermektedir (Glaser, 1992). Dolayısıyla mevcut yaklaşımlara dayalı yeni bir yaklaşım oluşturmak veya geliştirmek isteyen bir araştırmacı kuram oluşturma desenine göre çalışmalar yürütebilir (Layons ve Coyle, 2007). Diğer bir deyişle kavram oluşturma, var olan kavram ve anlayışlardan farklı bir yol çizildiğinde veya bu kavram ve anlayışlara özgün bir katkı sağlandığında kullanılabilir. Bu durumda mevcut çalışmada çoğulcu metodoloji kavramından hareketle aslında bilimsel alanyazına farklı bir boyut getirilmesi amacıyla çoklu bütüncül yaklaşım adıyla yepyeni bir yaklaşım oluşturulması hedeflenmiştir. İlgili ulusal ve uluslararası literatür tarandığında metodolojik çoğulculuk (Andersen ve Forman, 2000; Schroder, 2012; Lamont, 2014; Knox, 2004; Zawedde, Lubega, Kidde ve Nakiyimba, 2010) ve karma yöntem (Creswell, 2013; Terrell, 2012; Brannen, 2005; Bamberger, 2012; Cameron, 2011) başlıklı çalışmalara ulaşılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, çoklu bütüncül yaklaşım metodolojik çoğulculuktan farklı ve onun daha ileri boyutu olarak düşünülebilir. Bu sebeple kuram oluşturma deseninin araştırmanın amacı çerçevesinde kullanılması tercih edilmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

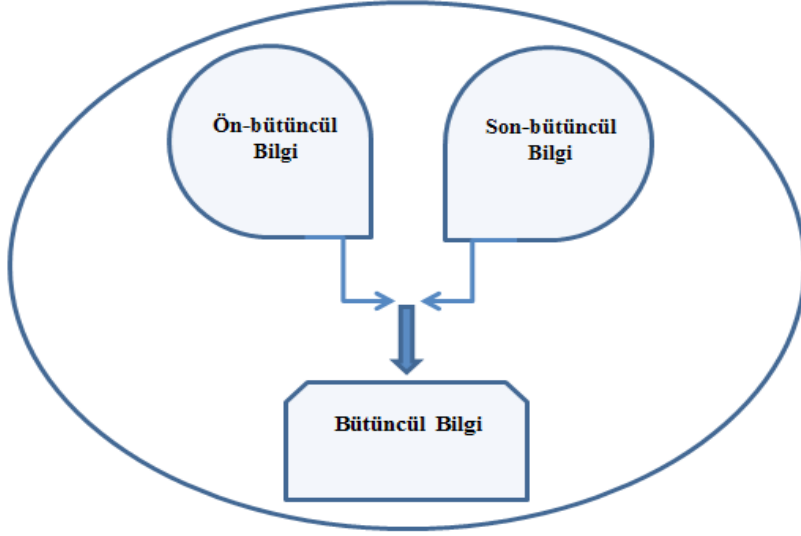
Bu çalışmada çoklu bütüncül yaklaşım kavramına ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla alanyazın taraması yapılmış ve ulaşılan bilgiler hedeflenen konuyla bağdaştırılarak orijinal modeller şeklinde sunulmuştur. Mevcut araştırmanın çıkış noktası metodolojik çoğulculuktaki nitel ve nicel yöntemlerin birleştirilmesiyle yürütülebilecek bir çalışmanın (Bamberger, 2013); çoklu bütüncül yaklaşım kapsamında değerlendirilmesidir. Çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında nicel ve nitel bilgilerin bir arada kullanımı özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Sönmez (2008) gerçeğin hem niteliğine hem de niceliğine uygun bilgi edinilirse o bilginin doğruluğundan söz edilebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla her iki boyutun birleşimini içeren kapsamlı ve farklı olan bu yaklaşımın uygulanmasında belirli aşamaların dikkate alınması gerekmektedir. İlk olarak araştırmacının seçtiği konuyla ilgili yürütülmüş çalışmalar taranarak konunun mevcut duruma bakılması gerekmektedir. Çünkü yapılacak araştırmanın alana sağlayacağı katkı ve özgünlüğü mevcut durumun bilinmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu aşamada ilgili konunun meta analiz/doküman analizi/tarama/derleme gibi yöntemlerle taraması yapılarak mevcut sonuçları değerlendirilebilir. Bu süreç sonunda araştırmacının elde ettiği bilgi, yapılandırmacılığın temel yapısını oluşturan eski bilgidir. Çoklu bütüncül yaklaşıma göre ulaşılan bu bilgi ön-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. Bu noktada aynı konunun farklı araştırmacılar tarafından, farklı zamanlarda ve farklı veri toplama yöntemleriyle araştırılmasının tutarlılığı (Marvasti, 2004), anlaşılabilirliği ve güncelliği (Roberts ve Priest, 2006) arttırdığı ifade edilebilir. Diğer yandan çoklu bütüncül yaklaşımının ikinci aşaması gereği, araştırmacı bu konuya ilişkin kendi çalışmasını farklı yöntem/ler aracılığıyla yürüterek kendine özgü sonuçlar elde edebilir. Bu ulaşılan bilgi çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında son-bütüncül bilgi olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla ilk aşamada araştırma konusuyla ilgili yapılan incelemelerde, mevcut eksikliğin belirlendiği ön-bütüncül bilginin yanı sıra ikinci aşamada, araştırmacı tarafından yeni bir çalışma yürütülmesi gerekmektedir. Yürütülecek bu çalışma ile araştırmacı yeni bilgilere (son-bütüncül bilgilere) ulaşmış olacaktır. Ulaşılan son-bütüncül bilgilerin, ilk aşamadaki ön-bütüncül bilgilerle karşılaştırılarak yorumlanması süreci ise üçüncü aşamada bilgilerin sentezlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Sentezleme işlemi aslında parçaların sadece birleştirilmesini ve bütünleştirilmesini içermemektedir. Sönmez (2008) bir eylemin sentez olabilmesi için yenilik, özgünlük, yaratıcılık, buluş gibi özelliklerin olması gerektiğini belirtmiştir. Hatta bu özelliklere göre sentezin bilimsel, felsefi ve sanatsal yöntemlerle bir şeyleri bulma veya yaratma işi olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan taklidini veya benzerini yapmanın sentez olmadığını belirtmiştir. Ayrıca asıl önemli olan vurgu, sosyal problemlere çözüm olabilecek bir strateji, yöntem ve teknik geliştirmenin veya sosyal olguları açıklayan yeni bir ilke oluşturmanın sosyal bilgiler açısından sentez olarak kabul edilmesidir. Bu noktada mevcut araştırmada ön-bütüncül bilgi ile son-bütüncül bilginin belirlenerek bu iki işlemin sonuçlarının bütüncül anlayışla birleştirilmesi süreci özgün ve yaratıcı bir yönelim olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda eski bilgilerin yeni bilgilerle sentezlenmesi, karşılaştırılması ve uyarlanması sürecinde bulgular araştırmacı tarafından değerlendirilerek ve yorumlanarak uygun sonuçlara gidilmektedir. Bu noktada ise bilişsel yapılandırmacılık kuramı dayanak alınmaktadır. Bu kuram temele alınarak Piaget'in özümseme, uyumsama

ve dengeleme ilkeleri paralelinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmacının ilgili konuda yaptığı çalışma sonucu ile tarama sonuçları örtüşür nitelikte ise özümseme yapılarak sonuçlar benzer olarak algılanmaktadır. İki sonuç farklı ise var olan şemaların yanında yeni şemalar oluşturularak farklı sonuçlar bireyler tarafından düzenlenmekte ve bu yeni şemalara yerleştirilmektedir. Farklı sonuçların zihinde birleştirilerek araştırmanın ortak ve genel sonucu şeklinde yorumlanması ise bireyin dengeleme ilkesine uygun davranarak algılarını ifade ettiğini göstermektedir. Çoklu bütüncül yaklaşıma uygun yapılan bu algılama biçimi *Kavramsal Değişim* yaklaşımı olarak da düşünülebilir ki bu yaklaşımda bireylerin yeni karşılaştıkları durumları mevcut kavramlar ile bağdaştırması ve bunlar üzerine ekleme yapması söz konusudur. Mevcut bilginin yeni durumun anlaşılmasında yetersiz kalması bireyin durumu düzenlemesini ve yeniden organize etmesini gerekli kılmaktadır (Morrison; 1998; Glasersfeld, 1995).

Diğer yandan çoklu bütüncül anlayış holistik eğitim ve program çerçevesinde düşünüldüğünde aslında aynı anlayışa sahip oldukları görülerek bu yeni kavramın temeli holistik program ve eğitim ifadelerine de dayandırılabilir. Holistik eğitim, bireyin bütün kişiliğini beslemek, yaşadığı ortamda daha güçlü ve bilinçli olmasını sağlamak amacıyla bireyin her yönüyle gelişimini sağlamaktır (Miller, 2005). Bu tür programlarda bireyin tek yönlü değil her yönüyle bir bütün olarak düşünülüp değerlendirilmesi, bütün duygu, düşünce ve hislerinin bütüncül olarak geliştirilmesi (Özdaş, Akpınar, Batdı, Karahan ve Yıldırım, 2014) ve sonuç olarak daha iyi yetiştirilmesi söz konusudur (Seeman, 2003). Bütünsel anlayışa önem veren yapılandırmacılık ve holistik düşüncenin (Şimşek, 2008) yanı sıra Gestalt Psikolojisi de bu noktada kaynak alınabilmektedir. Nitekim Gestalt Psikolojisinde bütün parçaların toplamından daha anlamlı ve farklı olarak görülmektedir. Birey her şeyi bütün olarak algılama eğilimindedir. Dolayısıyla bir konunun her yönüyle ve tam anlaşılması konunun bütünsel olarak incelenmesini, farklı yöntemler işe koşularak analiz edilmesini yani çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu şekilde daha bütün ve daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilirliği mümkün olmaktadır. Bu hususta Yıldırım ve Şimşek (2005) gerçeğin farklı yönlerini görebilmek için farklı bakış açılarına ve farklı kaynaklara bakılması gerektiğini; Marvasti (2004), Poggenpoel ve Myburgh (2003) ve Patton (2002) farklı yollarla toplanan verilerin yani yöntem zenginliğinin araştırmanın niteliğini artırdığını belirtmişlerdir.

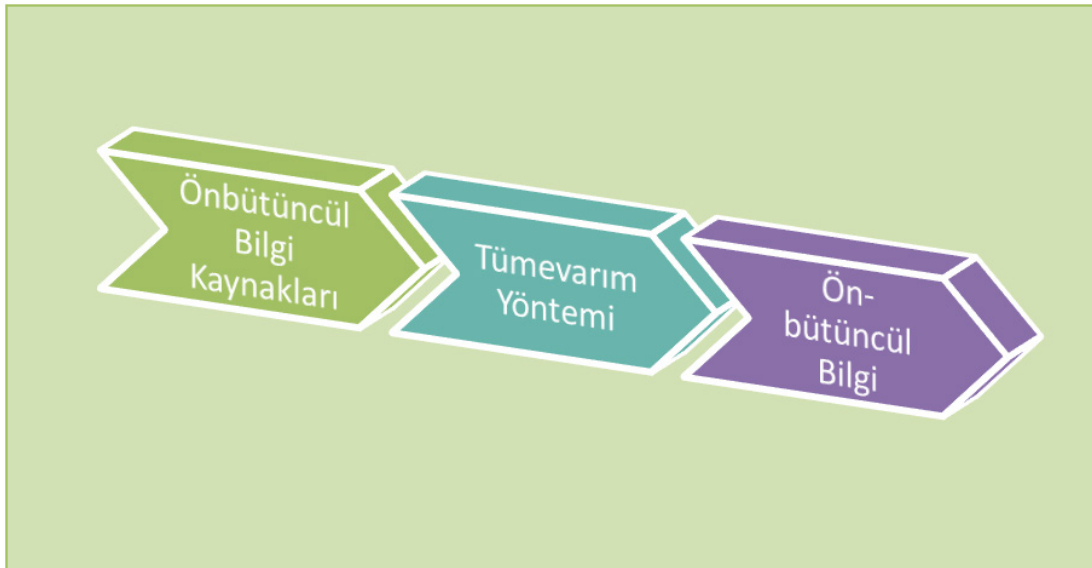
Çoklu bütüncül yaklaşım kapsamında nitel ve nicel yöntemlerin birleştirilmesinin olumlu etkilerinden bahseden çalışmaların (Esteves ve Pastor, 2004; Mertens, 2011) yanında, bu bütünlüğe karşı olan bazı çalışmalar da söz konusudur (Silverman, 1993; Bednarz, 1985). Diğer bir deyişle bu konu araştırmacılar arasında görüş ayrılıklarına sebep olsa da özellikle son zamanlarda çoğulcu yöntem, karma yöntem, bütüncül metot gibi anlayışların popülerlik kazandığı ve yaygınlaştığı görülmektedir (Collier ve Elman, 2008; Gil-Garcia ve Pardo, 2006; Terrell, 2012; Meetoo ve Temple, 2003). Hatta tüm alanlarda disiplinler arası anlayışın etkili ve anlamlı öğrenmeye katkısının her geçen gün daha çok vurgulandığı dikkate alınır (Yıldırım, 1996; Demirel, Tuncel, Demirhan, Demir, 2008; Turna ve Bolat, 2015); bilimsel araştırmalarda farklı yöntemlerin (nicel ve nitel) ve programların (SPSS, MetaWin, CMA, Nvivo, Maxqda, vb.) disiplinler arası anlayışıyla holistik olarak

değerlendirilip daha kapsamlı ve genel sonuçlara ulaşılması gerektiği belirtilebilir.

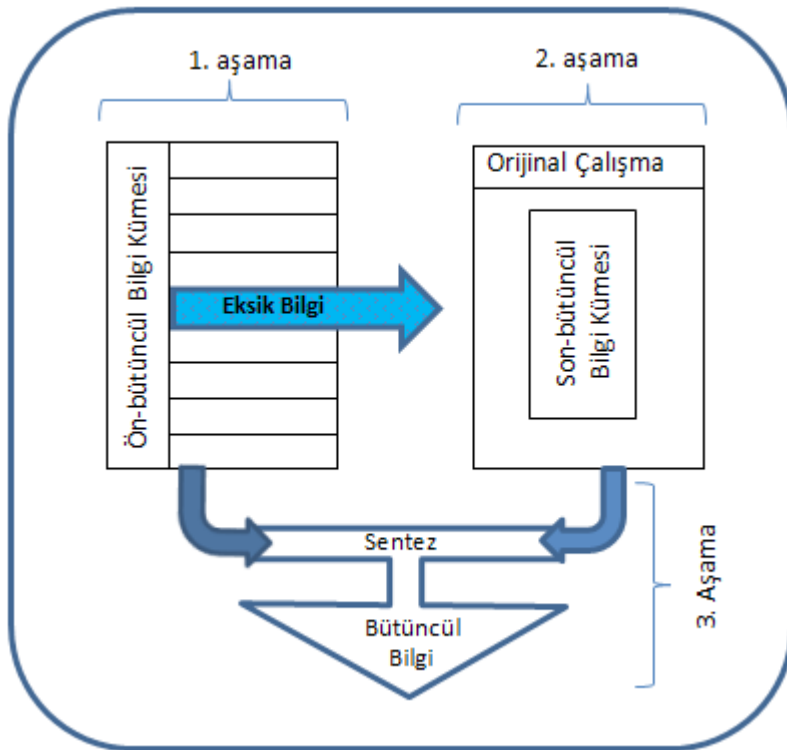
Şekil 1: Önbütüncül-Sonbütüncül Bilgi Modeli

Şekil 1’de çoklu bütüncül anlayışın genel yapısı model halinde sunulmuştur. Bu bağlamda bir çalışma konusuyla ilgili mevcut çalışmaların incelenmesi gerekli görülerek bu noktada ilgili konuya ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan bilgiler ön-bütüncül bilgi olarak ifade edilmiştir. Bu bilgiler çoklu bütüncül yaklaşımın birinci aşamasında elde edilmektedir. Diğer yandan araştırmacı/ların araştırma konusuyla ilgili ilk aşamada belirlenen eksikliği tamamlama amacıyla kendilerine uygun yöntemlerle çalışmalarını yürüterek ulaştığı bilgiler *son-bütüncül* bilgi olarak belirtilmiştir. Ulaşılan ön-bütüncül bilgi ile son-bütüncül bilginin bütüncül anlayış çerçevesinde yorumlanarak genel sonuçlara ulaşılması ise *bütüncül bilgi* olarak belirtilmiştir.

Şekil 2: Tümevarım Yöntemiyle Ön-bütüncül Bilgiye Ulaşma

Şekil 2’de çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında ön-bütüncül bilgiye ulaşılması süreci açıklanmıştır. Ön-bütüncül bilgi kaynakları noktasında araştırılması düşünülen konuya ilişkin yapılmış çalışmaların tümevarım yöntemi ile incelenmesi ve ön-bütüncül bilgiye ulaşılması söz konusudur. Bu süreçte meta-analiz, mega-analiz, tematik analiz, doküman incelemesi gibi farklı yöntemlerle konuya ilişkin mevcut bilgilere ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu sürecin sonunda hedef, tümevarım anlayışı kapsamında var olan bilgilere ulaşarak ve bütün içerisindeki eksikliği belirleyerek bu noktada çalışmalar yapmak ve bütüncül bilgiyi yakalamaktır. Bu bağlamda yapılan incelemelerde bir konuyla ilgili yürütülmüş çalışmaların geneline bakıldığında, herhangi bir noktadaki eksikliğin saptanması durumunda ikinci aşamada bu eksiklikle ilgili çalışma yapılması düşünülmelidir. Ayrıca ön-bütüncül bilgi kümesi içerisinde araştırmacının belirlemiş olduğu eksikliğin yürütülmekte olan çalışma başlığı doğrultusunda belirlendiğini vurgulamak gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, çalışma sözgelimi “akıllı tahtanın akademik başarıya etkisi” başlıklı ise, bu noktadaki eksiklik, yürütülmüş çalışmaların akademik başarı noktasında aranmalıdır. Bu anlamda, yürütülmekte olan çalışmanın başlığının ilgili eksikliğin belirlenmesine yön verdiği ve ikinci aşamada yapılacak yeni çalışmanın bu doğrultuda gerçekleştirilmesine işaret ettiği belirtilmelidir.

Şekil 3: Çoklu Bütüncül Yaklaşım Modeli

Şekil 3'te çoklu bütüncül yöntem bağlamında üç aşama şeklinde yürütülen süreç görselleştirilmiştir. Birinci aşamada araştırılması düşünülen konuyla ilgili yapılan ön-bilgi taraması bulunmaktadır. Yapılan incelemede mevcut durumda konuyu özgün kılacak boyutun (eksikliğinin) fark edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sürecin sonunda ön-bütüncül bilgiye ulaşılması düşünülmektedir. Bu aşama son zamanlarda yaygınlaşmaya başlayan ve her yönüyle kapsamlı nicel ve nitel verileri içeren doküman analizine dayalı ve ilgili konuya yönelik tüm verileri içeren çalışmaları kapsayan geniş bir süreci içermektedir. Alanyazında yazar tarafından ön-bütüncül bilgiye ulaşma noktasında uygulaması yapılan bazı çalışmalar da mevcuttur (Batdı, 2015a; Batdı & Batdı, 2015). Diğer yandan konuyla ilgili mevcut eksiklik fark edildikten sonra ikinci aşamaya geçilmektedir. Bu noktada araştırmacının uygun yöntemlerle kendi araştırmasını yürüterek kendine ait sonuçlara ulaşması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle son-bütüncül bilgi elde edilerek son aşamaya geçilmektedir.

Üçüncü aşamada ön-bütüncül ve son-bütüncül bilgiler sentezlenerek bütünleştirilmekte ve daha kapsamlı ve genel sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, ön-bütüncül bilgi kümesinde eksikliği fark edilen boyutun bütünü yakalamak anlamında tamamlanması amacıyla yeni bir çalışma ile zenginleştirilmesi ve güçlendirilmesi yapılabilir. Yapılan bu yeni çalışmanın eksikliği tamamlama noktasında yeterli olacağı kabul edilmektedir. Nitekim bu yeni çalışmanın, diğer yapılan bilimsel araştırmalardaki gibi, geniş çalışma evrenini temsil edecek nitelikte olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla üçüncü aşamada ön-bütüncül ve son-bütüncül bilgi kümelerinin verilerinin sentezlenmesi ile bütüncül nitelikteki bilgilere ulaşılması sağlanmış olacaktır. Bu noktada yazarın ön ve son-bütüncül bilgilere ulaşarak yürüttüğü ve çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında bu verileri sentezlediği bazı çalışmalara (Batdı, 2015b) rastlanmaktadır. Ancak "çoklu bütüncül yaklaşım" adı ilk olarak mevcut çalışmada sunulmakta ve açıklanmaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen bu süreçteki bütüncül kavramı ilgili alanyazındaki araştırmalarla da desteklenmektedir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Onwuegbuzie, ve Dickinson, 2008). Russel (1912) ise bu konuda, gerçeğin bütününe ulaşmanın uzun bir yolculuktaki konaklama yeri olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple, bilimsel araştırmalarda, her çalışmada ulaşılan sonuç aslında gerçek anlamda bütüne ulaşmak amacıyla atılan bir adımdır. Dolayısıyla kültürel; teknolojik; sosyal; fiziksel, politik vb. yapıdaki ve insan doğasındaki değişme ve gelişmeler devam ettikçe bütüne ulaşma sürekli yetersiz kalmaktadır. Sönmez (2008) değişen bir gerçeğin içinde mutlak ve değişmeyen bir doğrunun olamayacağını belirterek aslında bilginin sürekli değiştiğini ve yenilediğini vurgulamıştır. Bu bağlamda mevcut durumda geline en son aşama, maksimum düzeyde bütünlüğü sağlamak amacıyla yapılan bir girişim olarak düşünülmelidir. Ancak bu girişim bütünlüğe ulaşmada en son nokta olarak algılanmayıp gelişme ve değişmelerin sürekli devam ettiği göz önünde bulundurularak ileride yapılacak çalışmaların çoklu bütüncül yaklaşım perspektifiyle yürütülmesine her an gereksinim duyulacağı bilinmelidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada çoklu bütüncül yaklaşımın gün yüzüne çıkarılması için bu konuyla ilgili metodolojik çoğulculuğu işleyen araştırmalar taranarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu noktada yapılan taramalardan, çoklu bütüncül yaklaşımın aslında araştırma çevrelerinde kullanılması gerektiği; bir araştırma için en önemli özelliklerden olan geçerlik, güvenilirlik, tutarlılık ve anlaşılabilirlik hususunda çoklu yöntemlerin olumlu etkilerinin vurgulandığı anlaşılmıştır. Bu aşamada çalışmanın bütüncül kavramın içeriğini dolduracak ve bu çalışmayı özgün ve orijinal kılacak noktası, karar verilen bir araştırma konusuyla ilgili çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında öncelikle mevcut çalışmaların incelenmesi gerektiğidir. Farklı yöntemlerle yürütülebilecek bu süreç, araştırmacının eski bilgiyi edinerek mevcut eksikliği fark etmesi ve ilgili konunun eksikliğini tamamlayacak, alandaki boşluğu doldurabilecek doğrultuda ilerlemesine katkı sunacaktır. Aslında bu noktada çalışma başlığı olarak bütüncül/holistik kavramları birçok çalışmada görülebilmektedir (Seeman, 2003; Ekiz ve Şahin, 2011; Şimşek, 2008; Yaşın, 2006; Karan, 2007; Patel, 2003). Bazı araştırmalar sadece nitel boyutta (Meijer, Verloop ve Beijaard, 2002); bazıları ise farklı alanlarda (Liu, Zhang ve Yang, 2002) çoklu yöntem kavramını ele almıştır. Bu durum araştırmaların kapsamının çok geniş ve çok yönlü olmadığı şeklinde belirtilebilir. Bu çalışmaların belli bir konunun sadece farklı disiplinlerdeki etkisini incelediği veya tek boyutta (nitel veya nicel) çok yönlü davranıldığı görülerek bu çalışmaların kapsamının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bilimsel alanda yapılan sempozyum ve kongrelerde bilim kurulunun toplantı sonu genel değerlendirmelerde aldıkları sonuçların büyük çoğunluğunda, sunulan çalışmaların yöntemsel açıdan yetersizliğine değinilmektedir. Bu eksikliğin, araştırmaların tek bakış açısı ve mono yöntem uygulamasından vazgeçip farklı yöntem ve yolları işe koşması, sorunlara çeşitli bakış açılarıyla bakması ile giderilebileceği düşünülmektedir. Diğer yandan seçilen konunun özgünlüğünün ve her yönüyle bütünselliğinin vurgulanmaması da diğer bir sorun olarak görülmektedir. Bu sorunun çözümü noktasında ise, çoklu bütüncül yaklaşım bağlamında, araştırılacak konuya ilişkin hâlihazırda bulunan çalışmaların taranarak var olan eksikliğin saptanması ve yapılacak çalışmanın farklı/özgün yönünün ortaya çıkarılması gerektiği vurgulanabilir. Benzer sorunlar makale yayımlatma sürecinde hakem ve editör düzeltmelerinde de dile getirilmektedir. Çalışmaların genelde yöntemsel açıdan farklı veri gruplarına sahip olmaması, konunun çok kapsamlı veya çok yönlü ele alınmaması gibi yetersizlikler dile getirilmektedir. Dolayısıyla çoklu bütüncül çerçevede yürütülen araştırmaların konuyu birkaç farklı yönden incelemesi, farklı analiz programları kullanması ve hem nitel hem nicel boyutları içermesi bu sorunları ortadan kaldırılabilir veya en aza indirgeyebilme potansiyeline sahip olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda Gestaltçı yaklaşımı dayanak alan çoklu bütüncül yaklaşımda Gestalt anlayışta olduğu gibi, bir araştırma onu oluşturan bölümlerle değil, tüm bölümlerin bağlamsal olarak oluşturduğu bütünlükle anlamlı hale gelmekte veya sadece bir çalışmanın sonucuyla bütüne ulaşma değil, farklı çalışmaların incelenerek sonuçlarının birleştirilmesiyle en bütüncül bilgiye ulaşılabilir. Uluslararası alanda yürütülen bazı araştırmalarda (Box-Steffensmeier, Brady ve Collier, 2008; Morse, 2003) nitel çalışmaların çoklu yöntemlerle (multi-method)

desteklenerek bütüncül boyut kazanmalarına yönelik düşünceler bu çoklu bütüncül yaklaşımın geleceğine ışık tutmakta ve popüleritesini arttırmaktadır.

Araştırmalarda çoklu bütüncül anlayışın uygulanması ile okuyucu kitlesinin de bu durumdan olumlu yönde etkileneceği belirtilebilir. Nitekim çoklu bütüncül yaklaşımın ortaya koyacağı nitelikli, tutarlı ve güvenilir sonuçların okuyucuda anlamlı ve kalıcı öğrenmeler sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Zaten bu anlayış gereği araştırmanın çoklu yöntemle okuyucuya bütüncül bir geçmiş bilgisi sunması, ona geçmiş bilgilerle yeni bilgileri kıyaslama ve analiz etme imkânı verebilecektir. Ayrıca bütüncül bir geçmiş bilgisi içeren uygulamanın çoklu bütüncül yöntemlerle analiz edilmesi ve bütüncül sonuçlarla bağlanması çalışmanın tam anlamıyla bir bütünlük taşıdığını hissettirmektedir. Bütün bu süreci yorumlayan okuyucu ortaya çıkan ürünün sağlam ve güvenilir olduğuna kanaat getirebilmektedir. Dolayısıyla çoklu bütüncül yaklaşım adıyla bilimsel çalışmalara bütüncül bir perspektifle bakılmasını sağlayan bu yeni anlayışın bilimsel alanda sıklıkla karşılaşılan problemlerin çözümüne yeni bir soluk getireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Andersen, J. & Forman, R. K. C. (2000). Methodological Pluralism in the Study of Religion. *Journal of Consciousness Studies*, 7 (11/12), 7–14.
- Bamberger, M. (2012). Introduction to mixed methods in impact evaluation. *Impact Evaluation Notes*, 3, 1-38.
- Bamberger, M. (2013). The mixed methods approach to evaluation. SI Concept Note. 5 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.socialimpact.com/press-releases/MME613.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Barg, F. K., Huss-Ashmore, R., Wittink, M. N., Murray, G. F., Bogner, H. R., & Gallo, J. J. (2006). A mixed-methods approach to understanding loneliness and depression in older adults. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(6), S329-S339.
- Batdı, V. & Batdı, H. (2015). Effect of creative drama on academic achievement: a meta-analytic and thematic analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(6), 1459-1470. doi: 10.12738/estp.2015.6.0156.
- Batdı, V. (2015a). A meta-analytic study concerning the effect of computer- based teaching on academic success in Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(5), 1-16. doi: 10.12738/estp.2015.5.2491.
- Batdı, V. (2015b). Teknolojinin öğretimle bütünleştirilmesi sürecinde akıllı tahta ve akademik başarı? (Meta-analitik, Tematik ve Deneysel Bir Çalışma). 2. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye.
- Bednarz, D. (1985). Quantity and quality in evaluation research: a divergent view. *Evaluation and Program Planning*, 8, 289-306.
- Box-Steffensmeier, J. M., Brady, H. E., & Collier, D. (2008). *The Oxford handbook of political methodology*. UK: Oxford University Press.
- Brannen, J. (2005). NCRM methods review papers, NCRM/005. Mixed methods research: a discussion paper.
- Cameron, R. (2011). Mixed methods research: The five Ps framework. *The electronic journal of business research methods*, 9(2), 96-108.
- Collier, D. & Elman, C. (2008). Qualitative and multi-method research: organizations, publication, and reflections on integration. In Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, and David Collier, eds., *The Oxford Handbook of Political Methodology*. Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 209–240). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Demirel, Ö., Tuncel, İ., Demirhan, C. & Demir, K. (2008). Çoklu zekâ kuramı ile

disiplinlerarası yaklaşımı temel alan uygulamalara ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 14-25.

Esteves, J. & Pastor, J. (2004). Using a Multimethod Approach to Research Enterprise Systems Implementations. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 2(2), 69-82.

Ekiz, D. & Şahin, D. (2011). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programları ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesi: holistik bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 59-91.

Fink, L. D. (2013). *Creating significant learning experiences: An integrated approach to designing college courses*. John Wiley & Sons.

Gil-Garcia, J. R. & Pardo, T. A. (2006). Multi-method approaches to understanding the complexity of e-government. *International Journal of Computers, Systems and Signals*, 7(2), 3-17.

Gilgun, J. F. (1999). Methodological pluralism and qualitative family research. In *Handbook of marriage and the family* (pp. 219-261). Springer US.

Glaser, B. G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: Emergence vs forcing*. CA: Sociology Press.,

Glaserfeld, E. (1995). A constructivist approach to teaching. In L. P. Steffe and J. Gale (Eds.) *Constructivism in Education*. Lawrence Erlbaum Associates.

Johnson, R. B. & A. J. Onwuegbuzie (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33 (7), 14–26.

Karan, U. (2007). Sosyal hakların güçlendirilmesi açısından bir imkân: bütüncül yaklaşım. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(3), 31-62.

Knox, K. (2004). A Researcher's Dilemma - Philosophical and Methodological Pluralism. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 2(2), 119-128.

Krathwohl, D. R. (1993). *Methods of educational and social science research: An integrated approach*. Longman/Addison Wesley Longman.

Lamont, M. & Swidler, A. (2014). Methodological pluralism and the possibilities and limits of interviewing. *Qualitative Sociology*, 37(2), 153-171. DOI 10.1007/s11133-014-9274-z.

Landry, M., & Banville, C. (1992). A disciplined methodological pluralism for MIS research. *Accounting, Management and Information Technologies*, 2(2), 77-97.

Layons, E., & Coyle, A. (2007). *Analyzing qualitative data in psychology*. London: Sage Publication.

Liu, H. S., Zhang, T. & Yang, F. S. (2002). A multistage, multimethod approach for automatic detection and classification of epileptiform EEG. *IEEE Transactions on Biomedical Engineering*, 49(12), 1557-1566.

Marvasti, A. B. (2004). *Qualitative research in sociology*. London: Sage Publications Ltd.

Meeto, D., & Temple, B. (2003). Issues in multi-method research: Constructing self-care. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3). Article 1. Retrieved [INSERT DATE] from http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/2_3final/pdf/meetootemple.pdf

Meijer, P. C., Verloop, N. & Beijaard, D. (2002). Multi-method triangulation in a qualitative study on teachers' practical knowledge: an attempt to increase internal validity. *Quality & Quantity*, 36, 145–167.

Mertens, D. M. (2011). Publishing mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 5(1), 3–6. DOI: 10.1177/1558689810390217.

Miller, R. (2005). Bütünsel Eğitimin Felsefi Kaynakları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 33–40.

Morrison, G. S. (1998). *Jean Piaget: a new way of thinking about thinking*. Early Childhood Education Today. Charles R. Merrill Publishing Company.

Morse, J. M. (2003). Principles of mixed methods and multi-method research design. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social & behavioral research* (pp. 189-208). Thousand Oaks, CA: Sage.

Morse, J. M., & Chung, S. E. (2003). Toward holism: The significance of methodological pluralism. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 13-20.

Onwuegbuzie, A. J., & Dickinson, W. B. (2008). Mixed methods analysis and information visualization: graphical display for effective communication of research results. *The Qualitative Report*, 13(2), 204-225.

Onwuegbuzie, A. J., & Johnson, B. (2006). The validity issue in mixed research. *Research In the Schools*, 13(1), 48-63.

Özdaş, F., Akpınar, B., Batdı, V., Karahan, O. & Yıldırım, B. (2014). The whole human being paradigm and holistic curriculum approach. A Conference proceeding of International Conference New Perspectives in Science Education, Florence, Italy.

Palak, D., & Walls, R. T. (2009). Teachers' beliefs and technology practices: A mixed-methods approach. *Journal of Research on technology in Education*, 41(4), 417-441.

Patel, N. V. (2003). A holistic approach to learning and teaching interaction: factors in the development of critical learners. *The International Journal of Educational Management* 17(6/7), 272-284.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). London: Sage Publications, Inc.

Poggenpoel, M., & Myburgh, C. (2003). The researcher as research instrument in educational research: A possible threat to trustworthiness? (A: Research_instrument). *Education*, 124, 418-421.

Reich, S. M. (2010). Adolescents' sense of community on myspace and facebook: a mixed-methods approach. *Journal of Community Psychology*, 38(6), 688-705.

Roberts, P., & Priest, H. (2006). Reliability and validity in research. *Nursing Standard*, 20, 41-45.

Russel, B. (1912). <https://www.andrew.cmu.edu/user/kk3n/epistclass/russell-rescher.pdf> adresinden 2.05.2016 tarihinde indirilmiştir.

Schiffman, H. R. (1990). *Sensation and perception: An integrated approach*. John Wiley & Sons.

- Schroder, K. C. (2012). Methodological pluralism as a vehicle of qualitative generalization. *Journal of Audience and Reception Studies*, 9(2), 798-825.
- Seeman, K. (2003). Basic principles in holistic technology education. *Journal of Technology Education*, 14(2), 28-39.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analyzing talk, text and Interaction*. London: Sage.
- Sönmez, V. (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri*.(2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, A. (2008). Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Terrell, S. R. (2012). Mixed-methods research methodologies. *The Qualitative Report*, 17(1), 254-280.
- Trochim, W. M., Marcus, S. E., Mâsse, L. C., Moser, R. P., & Weld, P. C. (2008). The Evaluation of Large Research Initiatives A Participatory Integrative Mixed-Methods Approach. *American Journal of Evaluation*, 29(1), 8-28.
- Turna, Ö. & Bolat, M. (2015). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşımın kullanıldığı tezlerin analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 35-55. doi: 10.7822/omuefd.34.1.3.
- Wilson, H. S., & Hutchinson, S. A. (1991). Triangulation of qualitative methods: Heideggerian hermeneutics and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 1(2), 263–276.
- Yaşın, C. (2006). Siyasal Kampanya Yönetiminde Bütüncül Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 15, 631-650.
- Yıldırım, A. (1996). Disiplinler arası öğretim kavramı ve programlar açısından doğurduğu sonuçlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 89-94.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık..
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zawedde, A., Lubega, J., Kidde, S., & Nakiyimba, I. (2010). Methodological pluralism: An emerging paradigmatic approach to information systems research. Kizza, J. M., Lynch, K., Nath, R. and Aisbett, J.(2010) Strengthening role of ICT in development: special topics in computing and ICT research.